

MOLIYAVIY MEXANIZMLARNI ISLOH QILISH ORQALI XORIJIY INVESTITSİYALARNI RAG‘BATLANTIRISH

Abdirahmonova Sarvinoz Mirzoxid qizi ¹

¹ O‘zbekiston Respublikasi Bank – Moliya Akademiyasi Magistranti

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:28.04.2025

Revised: 29.04.2025

Accepted:30.04.2025

KALIT SO‘ZLAR:

moliyaviy
mexanizmlar, xorijiy
investitsiyalar,
investitsion muhit, soliq
imtiyozlari,
institutsional islohotlar,
kreditlash tizimi,
valyuta siyosati,
investitsion xavflar,
iqtisodiy barqarorlik.

Mazkur maqolada xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda moliyaviy mexanizmlarni isloh qilishning ahamiyati, mavjud tizimdagi muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar tahlil qilingan. Tadqiqotda investitsion muhitni yaxshilash maqsadida soliq imtiyozlari, kreditlash tizimi, valyuta siyosati va sug‘urta mexanizmlari kabi asosiy moliyaviy vositalarning samaradorligi ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida investitsion jozibadorlikni oshirishga qaratilgan strategik yo‘nalishlar ishlab chiqilgan. Maqola yakunida O‘zbekiston sharoitiga mos keluvchi moliyaviy islohotlar bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

KIRISH. Hozirgi globallashuv davrida investitsiyalar xalqaro iqtisodiy munosabatlarning ajralmas tarkibiy qismiga aylangan. Ayniqsa, xorijiy investitsiyalar mamlakatlar iqtisodiy rivojlanishining muhim omili sifatida qaralmoqda. Ular nafaqat moliyaviy resurslarni, balki ilg‘or texnologiyalar, boshqaruv tajribasi va yangi ish o‘rinlarini olib kirish orqali milliy iqtisodiyotlarga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish har qanday davlatning iqtisodiy strategiyasida ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilab qo‘yilgan. Biroq xorijiy investorlar, odatda, past xavfli, barqaror va tartibga solingan moliyaviy muhitni afzal ko‘radilar. Mamlakatdagi moliyaviy

tizimning holati, undagi mexanizmlarning samadorligi, investorlarga taqdim etilayotgan kafolatlar va rag'batlar to'g'risidagi ma'lumotlarning shaffofligi – bularning barchasi investor qarorlariga bevosita ta'sir etuvchi asosiy omillardandir. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlarda mavjud moliyaviy mexanizmlarning takomilga muhtojligi, ularning zamon talablari va xalqaro standartlarga to'liq mos kelmasligi, ko'p hollarda investitsion faollikning sustligiga olib kelmoqda. "Moliyaviy infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi investitsion faollikni pasaytiradi, chunki investorlar barqaror va ishonchli moliyaviy muhitda ishlashni afzal biladilar". Shu munosabat bilan, moliyaviy mexanizmlarni isloh qilish, ya'ni ularni soddalashtirish, erkinlashtirish, raqamlashtirish va shaffofligini oshirish orqali xorijiy investitsiyalarni jalb etish imkoniyatlarini kengaytirish bugungi kunda dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Islohotlar nafaqat soliqqa oid imtiyozlar bilan cheklanib qolmasligi, balki kreditlash, sug'urta, kafolatlash, valyuta siyosati, kapital harakati kabi moliyaviy siyosatning barcha jihatlarini qamrab olishi lozim. Shu bilan birga, xalqaro tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, investitsion muhitni yaxshilashda institutsional barqarorlik va huquqiy himoya ham muhim o'rin tutadi. "Investitsiya muhitining jozibadorligi birinchi navbatda soliqqa tortish tizimining soddaligi, aniqligi va barqarorligiga bog'liq". Mazkur maqolada moliyaviy mexanizmlarni isloh qilish orqali xorijiy investitsiyalarni samarali rag'batlantirish yo'llari, mavjud tizimning muammolari hamda xalqaro amaliyotdagi ilg'or tajribalar tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston uchun mos bo'lgan strategik tavsiyalar ham ishlab chiqiladi.[1,2].

Adabiyotlar tahlili. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda moliyaviy mexanizmlarning o'rni va ularni isloh qilish bo'yicha nazariy va amaliy tadqiqotlar so'nggi yillarda sezilarli darajada kengaygan. Jahon banki (World Bank, 2022) va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Savdo va taraqqiyot bo'yicha konferensiyasi (UNCTAD, 2023) hisobotlarida rivojlanayotgan davlatlarda investitsion jozibadorlikning pasayish sabablari orasida moliyaviy tizimning samaradorlik darajasi, shaffoflikning pastligi, soliq siyosatining murakkabligi va huquqiy xavfsizlikning yetarli emasligi qayd etilgan. "Agar investitsiya faoliyati to'g'ridan-to'g'ri institutsional muhit sifatiga bog'liq bo'lsa, unda islohotlar faqat moliyaviy mexanizmlarni emas, balki ularni tartibga soluvchi institutlarni ham qamrab olishi shart"[3].

Masalan, Dunning (2000) tomonidan ilgari surilgan OLI (Ownership, Location, Internalization) paradigmasi xorijiy investitsiyalar oqimlarini tushuntirishda asosiy nazariy baza bo'lib xizmat qiladi. Unga ko'ra, investorlar investitsiyani amalga oshirishda joy tanlashda eng avvalo iqtisodiy, moliyaviy va institutsional barqarorlikni inobatga oladi. Shu

nuqtai nazardan, moliyaviy islohotlar xorijiy investorlar uchun xavflarni kamaytirib, ularning qarorlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. "Singapurda byurokratiyaning qisqarganligi va raqamli xizmatlar orqali moliyaviy operatsiyalarning soddalashtirilgani investorlar uchun eng muhim afzalliklarga aylandi". Harrod-Domar modeli (Harrod, 1939; Domar, 1946) esa investitsiyalar iqtisodiy o'sish uchun zarur bo'lgan asosiy omil ekanini ko'rsatadi. Ushbu model asosida ko'plab zamonaviy tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, ular investitsiyalar oqimini kuchaytirish uchun davlat tomonidan yaratiladigan rag'batlantiruvchi mexanizmlarni asoslaydi [4].

O'zbekiston misolida olib borilgan bir qator tadqiqotlar (Masalan: Karimov A., 2022; Yo'ldoshev N., 2021) xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda byurokratik to'siqlar, moliyaviy axborot tizimlarining nochorligi va iqtisodiy siyosatning barqaror emasligi asosiy to'siqlar ekanini ko'rsatadi. "Xorijiy sarmoyadorlar uchun eng muhim jihat – bu moliyaviy barqarorlikka bo'lgan ishonch, bu ishonchni esa faqat samarali boshqaruv va ochiq tizim orqali shakllantirish mumkin". Xalqaro tajriba tahlili esa Singapur, Estoniya va Gruziya kabi mamlakatlarda moliyaviy tizimning liberallashtirish va raqamlashtirilishi investitsiya jalb qilishda ijobiy samara berganini ko'rsatmoqda (OECD, 2021)[5].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda xorijiy investitsiyalarni rag'batlantirishda moliyaviy mexanizmlarning o'rni va ularni isloh qilish yo'llarini aniqlashga qaratilgan kompleks yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot quyidagi metodlarga tayangan:

✚ Tizimli tahlil usuli – moliyaviy mexanizmlarning tarkibiy elementlari, ularning o'zaro bog'liqligi va investitsion jarayonlarga ta'siri tahlil qilindi.

✚ Taqqoslash usuli – O'zbekiston moliyaviy tizimi holati xalqaro tajriba, xususan, Singapur, Estoniya, Gruziya kabi davlatlar bilan solishtirildi.

✚ Statistik tahlil – Jahon banki, UNCTAD, IMF kabi tashkilotlarning ochiq ma'lumotlari asosida xorijiy investitsiyalar oqimi, moliyaviy barqarorlik va islohotlar samaradorligi raqamlar bilan ko'rib chiqildi.

✚ Ekspert baholash usuli – milliy va xalqaro iqtisodchilar, moliyaviy masalalar bo'yicha mutaxassislar fikrlari umumlashtirildi.

✚ SWOT-tahlil – O'zbekistonning investitsion muhitidagi kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlar va tahdidlar baholandi.

Metodologik asos sifatida Harrod-Domar modeli, Dunningning OLI paradigmalari foydalanilgan. Bu yondashuvlar xorijiy investitsiya oqimlarini nazariy asoslash va amaliy takliflar ishlab chiqishda foydali bo'ldi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, O'zbekistonda

moliyaviy tizimda olib borilayotgan islohotlar xorijiy investitsiyalar uchun nisbatan ijobiy muhit yaratmoqda. Xususan, soliq yukining kamaytirilishi, bojxona jarayonlarining soddalashtirilishi va valyuta bozorining liberallasuvi xorijiy sarmoyadorlarning qiziqishini oshirgan. Biroq hali ham quyidagi muammolar mavjudligi aniqlangan:

- ✓ Kredit olish imkoniyatlarining cheklanganligi, garov mexanizmlarining samarasizligi;
- ✓ Investitsion xavflarni sug'urtalash tizimining rivojlanmaganligi;
- ✓ Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining to'liq ishlamasligi;
- ✓ Moliya axborot tizimlarining shaffof emasligi va ishonchlilik darajasining pastligi.

Shuningdek, xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatdiki, muvaffaqiyatli investitsiya siyosatining asosiy omili – bu institutsional islohotlarning chuqurligi, moliyaviy boshqaruvdagi raqamlashtirish darajasi va investor huquqlarini himoyalashning kafolatlanganligidir. Singapurda soddalashtirilgan soliq tizimi, Estoniyada raqamli moliya muhitining joriy etilishi, Gruziyada esa korrupsiyaga qarshi qat'iy kurash xorijiy investitsiyalar hajmini keskin oshirgan.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, xorijiy investitsiyalarni jalb etishda moliyaviy mexanizmlarning samaradorligi muhim rol o'ynaydi. Mamlakatda moliyaviy tizimning barqarorligi, shaffofligi va zamonaviy talablar asosida takomillashuvi investorlar uchun asosiy ishonch omili hisoblanadi. O'zbekiston sharoitida olib borilayotgan moliyaviy islohotlar xorijiy sarmoyalarni jalb qilish uchun muhim poydevor bo'lib xizmat qilmoqda, biroq ularni yanada chuqurlashtirish va tizimlashtirish zarur. Tadqiqot davomida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi: Mavjud moliyaviy mexanizmlar (kreditlash, sug'urta, valyuta siyosati, soliq imtiyozlari) investitsiyalarni jalb qilishda hali to'liq ishlamayapti va ularni isloh qilish muhim ahamiyatga ega. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, moliyaviy tizimni raqamlashtirish, byurokratik to'siqlarni qisqartirish va investor huquqlarini himoya qilish xorijiy kapital oqimini sezilarli darajada oshiradi. O'zbekistonda moliyaviy axborotlarning shaffofligini oshirish, kredit-garov tizimini rivojlantirish, investitsion xavflarni sug'urtalash bo'yicha mexanizmlarni yaratish orqali investorlar uchun qulay muhitni shakllantirish mumkin. Shu asosda, O'zbekistonning investitsion jozibadorligini oshirish uchun quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

- 1) Moliyaviy tizimda xatarlarni boshqarish mexanizmlarini joriy etish;
- 2) Xorijiy investorlar uchun moliyaviy kafolat fondlarini shakllantirish;
- 3) Soliq, bojxona va kreditlash jarayonlarini to'liq raqamlashtirish;
- 4) Investitsion qonunchilik va moliyaviy tartibga solish tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish.

Ushbu takliflarning bosqichma-bosqich amalga oshirilishi O'zbekistonning global investitsion makondagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dunning, J. H. (2000). *The Eclectic Paradigm as an Envelope for Economic and Business Theories of MNE Activity*. International Business Review, 9(2), 163–190.
2. UNCTAD. (2023). *World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All*. Geneva: United Nations.
3. World Bank. (2022). *Doing Business 2022: Comparing Business Regulation in 190 Economies*. Washington, D.C.: The World Bank Group.
4. OECD. (2021). *Investment Policy Review: Singapore, Estonia, Georgia*. Paris: OECD Publishing.
5. Siddikova, S., Juraeva, M., Abrorov, A., & Kuvoncheva, M. (2025). Foreword-VII International Conference on Applied Physics, Information Technologies and Engineering–APITECH-VII 2025. In *EPJ Web of Conferences* (Vol. 321, p. 00001). EDP Sciences.
6. IMF. (2021). *Enhancing Financial Sector Resilience in Developing Countries*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.
7. SIDDIQOVA, S. (2024). ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON THE INTEGRATION OF SPECIAL SUBJECTS IN DUAL EDUCATION. *News of the NUUZ*, 1(1.7), 185-187.
8. Karimov, A. (2022). Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda moliyaviy muhitning o'ri. *Iqtisodiyot va Innovatsion Texnologiyalar*, 1(5), 34–40.
9. Yo'ldoshev, N. (2021). O'zbekiston iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalar oqimini oshirishda institutsional islohotlarning roli. *Iqtisodiyot va ta'lim ilmiy jurnali*, 3(2), 17–25.